

שיעור כללי

בענין בית דין של עשרים ושלושה

היום נעסוק בעז"ה בעניינו של בית דין של עשרים ושלושה המופיע במשנתנו מה עניינו וכיצד הוא נלמד מן הפסוקים ודרך אגב נדון בכמה עניינים הקשורים לדיני נפשות.

עניינים בסוגייתנו

- ראה במשנה 'סנהדרין גדולה היתה של שבעים ואחד' עד סוף המשנה. וראה בפסוקי פרשת במדבר איך הם מתיישבים עם דין המשנה שצריך להיות 23 דיינים בדיני נפשות.
- ראה מה שכתב רש"י על דין 'אין עושין סנהדריות לשבטים' בד"ה 'סנהדריות' ודבריו מחודשים במה שכתב שצריכים בית דין הגדול להגיע אל העיר.
- וראה עוד בענין היחס בין סנהדרין גדולה לקטנה את דברי הרמב"ם פרק יד מהלכות סנהדרין ודברי הכסף משנה שם במקור דינו של הרמב"ם.
- וראה משנה ראש השנה כט: לגבי תקיעת שופר לאחר החורבן ורש"י שם ורמב"ם בהלכות שופר שחלק עליו ולחם משנה שם.

קבלת עדות בדיני נפשות האם צריכה בית דין של עשרים ושלושה

- ראה רמב"ן על התורה בשם רס"ג.
- וראה פני יהושע בפירושו למכות ה:.
- וראה גמ' להלן יז. 'אמר רב יהודה אמר רב' ורש"י ור"ן שם ודברי הרמב"ם בענין הלכות סנהדרין פ"א ה"ה.
- וראה מנחת חינוך במצוות תט' ותסד' [להבין את מה שכתב במצווה תסד' יש לראות את הגמ' בסנהדרין קיב.].
- וראה שיעורי ר' שמואל שיישב את קושיית המנחת חינוך.

מקורות נוספים

- משנה אבות ג', ו' ודברי הברטנורא שם.
- דברי אב"י בסוכה מה:
- דברי התרגום המיוחס ליונתן לגבי סמיכה על פר העלם דבר של ציבור.
- ירושלמי סוטה לגבי המרגלים בדעת רבי עקיבא.

במדבר פרק לה, כד-כה

(כד) וְשִׁפְטוּ הָעֵדָה בֵּין הַמִּכָּה וּבֵין גֹּאֵל הַדָּם עַל הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה: (כה) וְהִצִּילוּ הָעֵדָה אֶת הָרָצָח מִיַּד גֹּאֵל הַדָּם וְהָשִׁיבוּ אוֹתוֹ הָעֵדָה אֶל עִיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר נָס שָׁמָּה וַיֵּשֶׁב בָּהּ עַד מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל אֲשֶׁר מָשַׁח אוֹתוֹ בְּשֶׁמֶן הַקֹּדֶשׁ:

רמב"ם הלכות סנהדרין פרק יד

אין דנין דיני נפשות אלא בפני הבית והוא שיהיה בית דין הגדול שם בלשכה שבמקדש שנאמר בזקן ממרא לבלתי שמוע אל הכהן וגו' ומפי השמועה למדו שבזמן שיש כהן מקריב על גבי המזבח יש דיני נפשות והוא שיהיה בית דין הגדול במקומו.

כסף משנה הלכות סנהדרין פרק יד הלכה יא

[יא] אין דנין דיני נפשות וכו'. סנהדרין פ' ד' מיתות (דף נ"ב:) ובאת אל הכהנים הלויים ואל השופט בזמן שיש כהן יש משפט בזמן שאין כהן אין משפט. ומ"ש והוא שיהיה ב"ד הגדול שם בלשכה שבמקדש כך אמרו וקמת ועלית אל המקום מלמד שהמקום גורם:

תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף כט עמוד ב

יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת, במקדש היו תוקעין, אבל לא במדינה. משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהיו תוקעין בכל מקום שיש בו בית דין. אמר רבי אלעזר: לא התקין רבן יוחנן בן זכאי אלא ביבנה בלבד. אמרו לו: אחד יבנה ואחד כל מקום שיש בו בית דין.

רש"י מסכת ראש השנה דף בט עמוד ב

יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת במקדש היו תוקעין – בגמרא מפרש לה.

אבל לא במדינה – לא צירוף ליום, ולא בגבולין.

אלא ציבנה – שהיתה עם סנהדרי גדולה בימיו, וכן בכל מקום שגלתה סנהדרין, אבל לא צבית דין של עשרים ושלשה.

רמב"ם הלכות שופר וסוכה ולולב פרק ב הלכה ט

ובזמן הזה שחרב המקדש כל מקום שיש בו בית דין קבוע והוא שיהיה סמוך בארץ ישראל תוקעין בו בשבת, ואין תוקעין בשבת אלא בבית דין שקידשו את החדש אבל שאר בתי דינים אין תוקעין בהן אף על פי שהן סמוכין

לחם משנה הלכות שופר וסוכה ולולב פרק ב הלכה ט

ואין תוקעין בשבת אלא בבית דין שקדשו את החדש וכו'. אף על גב דרש"י ז"ל כתב בגמרא (דף ל') דהיינו כר' אלעזר דאמר במשנה לא התקין ר"י ב"ז אלא ביבנה בלבד רבינו אינו סובר כן דודאי לא פסק כר' אלעזר דאין ראוי לפסוק כמותו במקום ת"ק ובהדיא כתב בפירוש המשנה דאין הלכה כמותו אלא סובר דת"ק אית ליה דבעינן בית דין שקדשו את החדש וסגי בכל בית דין של שלשה דלקדוש החדש בג' סגי ואם כן תימא על רש"י שכתב סנהדרי גדולה המקדשין את החדש ור' אלעזר היא דסבר דבעינן סנהדרי גדולה

רמב"ן דברים פרק יז פסוק ו

על פי שנים עדים או שלשה עדים – אם מתקיימת עדות בשנים למה פרט לך בשלשה, להקיש שלשה לשנים, מה שנים עדות אחת אף שלשה עדות אחת, ואין נעשין זוממין עד שיזומו כולן, לשון רש"י. וכן אם נמצא אחד מהם קרוב או פסול העדות כולה בטלה, והם כולם נהרגים ומשלמים ממון בהזמתן, שעיקר הכתוב להקיש שלשה לשנים בכל דבריהם כדעת רבותינו (מכות ה ב). ועל דרך הפשט אמר הגאון רב סעדיה, שנים עדים, או שלשה מקבלי עדות השנים. ואין בכתוב קבלת עדות, רק עדים. אבל כמדומה לי שטעה הגאון בדינו, כי עדות דיני נפשות לא תקובל רק בפני סנהדרין של עשרים ושלשה:

פני יהושע מסכת מכות דף ה עמוד ב

ודע שהרמב"ן ז"ל בפירוש החומש בפרשת שופטים כתב אהאי קרא שרבינו סעדיה גאון אמר על דרך הפשט שמה שנאמר שנים עדים או שלשה היינו ששלשה מקבלי עדות השנים, ועל זה השיג הרמב"ן ז"ל וז"ל ואין בכתוב קבלת עדות רק עדים אבל כמדומה לי שטעה הגאון בדינו כי עדות דיני נפשות לא תקובל רק בסנהדרין של כ"ג עכ"ל.

ואף שאיני כדאי להכניס ראשי בין הרים גדולים ורמים אעפ"כ תורה היא וללמוד אני צריך דבמאי פשיטא ליה להרמב"ן ז"ל דלקבלת עדות נפשות בעינן כ"ג דהא קרא דושפטו העדה והצילו העדה בגמר דין איירי דתלוי ברוב דיעות משא"כ לענין קבלת עדות מה לי ב"ד של ג' או ב"ד של כ"ג מה לי דיני ממונות מה לי דיני נפשות דמן התורה בתרומיהו בעינן דרישה וחקירה דכתיב משפט אחד יהיה לכם ואף על גב דודאי מסתמא אורחא דמלתא שאין עדים מעידין בדיני נפשות אלא קרוב לגמר דין והיינו לפני ב"ד של כ"ג אכתי מיהא אשכחן שהעדים חולין או שהם במדינת הים במקום שאין שם סנהדרין ואשמעינן קרא דאפילו בכה"ג נמי אשכחן דיומת המת על פיהם כגון שנתקבל עדותן בג'.

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף יז עמוד ב

אמר רב יהודה אמר רב: כל עיר שאין בה שנים לדבר ואחד לשמוע – אין מושיבין בה סנהדרין. ובביתר הווי שלשה, וביבנה ארבעה: רבי אליעזר, ורבי יהושע, ורבי עקיבא, ושמעון התימני דן לפנייהם בקרקע. מיתבי: שלישית – חכמה. רביעית – אין למעלה הימנה! – הוא דאמר כי האי תנא, דתנאי: שניה – חכמה, שלישית – אין למעלה הימנה.

רש"י מסכת סנהדרין דף יז עמוד ב

שנים לדבר – בשצעים לשון, ואחד לשמוע, שיהא מבין בשצעים לשון אף על פי שאינו יודע להשיב.

שמעון התימני – תלמיד היה, ולא נסמך, שלא צא לכלל זקנה.

שלישית חכמה – סנהדרין שיש בה שלשה מדברים בשצעים לשון חכמה היא וכשירה, אלמא שלשה צעין לדבר.

חידושי הר"ן מסכת סנהדרין דף יז עמוד א

כל עיר שאין בה שנים לדבר ואחד לשמוע אין מושיבין בה סנהדרין. פירש"י ז"ל שנים לדבר בשבעים לשון ואחד שאינו יודע לדבר הלשונות אלא שמבין כל מה שהן אומרים כדי שאלו הג' יוכלו לקבל עדות העדים שיעידו באיזה לשון מן הלשונות ולפי פירושו משמע דב"ד של שלשה יכולין לקבל עדות של דיני נפשות. ואינו במשמע דודאי כל הב"ד הצריכין בגמר דין צריכין הם בקבלת עדות הלכך משמע דכל הב"ד צריכין שידעו לדבר בע"ן לשון ושכולן יקבלו העדות מדיני נפשות וכן דעת הרמב"ם ז"ל בפרק שני מהלכות סנהדרין. לפיכך פירשו שהיו בעיר חוץ מן הסנהדרין באותן ג' שורות שני חכמים גדולים הראוי' ללמוד ולהורות בכל התורה כולה ואחד יודע לשמוע ויודע לשאול ולהשיב. וזו הוא שאמרו שהיה ביבנה ארבעה שאותם לא היו מכלל הסנהדרין בימי ר"י בן זכאי שהלך ליבנה אלא כולן היו תלמידיו והם ידעו לדבר לפניו ולשמוע מה שהוא אומר וכן פירש הרמב"ם ז"ל בפרק א' מהלכות הנזכר.

רמב"ם הלכות סנהדרין פרק א הלכה ה

כל עיר שאין בה שני חכמים גדולים אחד ראוי ללמד ולהורות בכל התורה כולה ואחד יודע לשמוע ויודע לשאול ולהשיב אין מושיבין בה סנהדרין אף על פי שיש בה אלפים מישראל

מנחת חינוך פרשת מסעי מצוה תט

והנה הבאתי מ"ש הרמב"ן על התורה בפ' שופטים בשם הגאון נהי דד"נ בכ"ג מ"מ הקבלת עדות של ד"נ סגי בג' והכ"ג ידונו ע"פ הגדת ב"ד השלשה ולא שייך עד מפי עד גבי ב"ד כידוע והרמב"ן השיב דקבלת העדות שלד"נ צריך ג"כ להיות בכ"ג וכ' על הגאון שטעה בדינו והפ"י במס' מכות השיג על הרמב"ן ודעתו כדעת הגאון רבינו סעדי' ז"ל ע"ש. [קומץ המנחה] ולענ"ד נראה פשוט להביא ראיה מהגמ' סנהדרין מ"א ע"א לדברי הגאון ז"ל, דאיתא התם, אמר רב חנן עדי נערה המאורסה שהוזמנו אין נהרגין מתוך שיכולין לומר לאוסרה על בעלה באנו, ופריך בגמ', והרי התרו בה, ותירצו, בדלא אתרו וכו'. ואי נימא דקבלת העדות צריך עשרים ושלושה כמו הדין, א"כ היו צריכין להעיד על נערה המאורסה לפני בית דין של עשרים ושלושה, וא"כ איך יכולים לומר לאוסרה על בעלה באנו, אמאי העידו לפני בית דין של עשרים ושלושה, דלאוסרה על בעלה די בבית דין של שלושה, אלא ודאי דבאו להמית אותה. אבל לפי דעת הגאון נחא, דגם לדיני נפשות סגי בקבלת עדות לפני בית דין של שלושה, א"כ מיירי דהקבלת עדות היתה לפני שלושה.

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף קיב עמוד א

עד שיוורח רובה. היכי עבדינן? אמר רב יהודה: דנין - וחובשין, דנין - וחובשין. אמר ליה עולא: נמצא אתה מענה את דינן של אלו! - אלא אמר עולא: דנין - וסוקלין, דנין וסוקלין. איתמר, רבי יוחנן אמר: דנין וסוקלין דנין וסוקלין. וריש לקיש אמר: מרבין להן בתי דינין. איני? והאמר רבי חמא בר יוסי אמר רבי אושעיא: והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא - איש ואשה אתה מוציא לשערך ואי אתה מוציא כל העיר כולה לשערך! אלא: מרבין להן בתי דינין, ומעיינין בדיניהן, ומסקינן להו לבית דין הגדול, וגמרי להו לדיניהו, וקטלי להו.

מנחת חינוך פרשת ראה מצוה תסד

וכן נראה כאן מהש"ס כדעת הגאון מובא ברמב"ן בפ' שופטים ומובא בח"ז דדעתו דעדות ד"נ אף שד"נ צריכים סנהדרין של כ"ג מ"מ קבלת העדות אף בד"נ סגי בב"ד של ג' והרמב"ן השיג כיון שד"נ בכ"ג ה"ה קבלת עדות של ד"נ צריכים ג"כ כ"ג ואי כדברי הרמב"ן דקבלת עדות שווה להדין א"כ בדברים הנצרכים סנהדרין של ע"א הגזה"כ הוא כמו כ"ג בשאר ד"נ היה צריך קבלת העדות ג"כ בע"א וכאן צריך ע"א ומ"מ מבואר דקבלת העדות א"צ ב"ד הגדול אלא ע"כ דקבלת עדות אינו תלוי בהדין א"כ סגי הק"ע בג' ג"כ כיון דהם ב"ד. ואין סברא כלל לחלק דב"ד של ג' אין דנין כלל ד"נ אבל כ"ג דדנין ד"נ יכולין לקבל כיון דהוא ד"נ מ"מ כיון דגזה"כ הוא דכאן בעינן ב"ד הגדול הי' צריכים לקבלת העדות ג"כ ע"א אלא ע"כ כדברי הגאון דק"ע אינו שווה לדין ודי תמיד בב"ד של ג' ומש"ס דכאן ראיה ברורה בעזה"י לדעת הגאון.

שיעורי ר' שמואל מסכת סנהדרין דף ב עמוד א

ונראה ליישב דשאני עיר הנדחת דלא נאמר בזה דין שצריך לדרון בע"א אלא שהגמר דין וקיום גמר הדין יהי' בע"א, דהנה המקור שצריך ע"א בעיר הנדחת ילפינן לקמן ט"ז ע"א והוצאת את האיש ההוא או את האשה היא אל שערך, איש ואשה אתה מוציא לשערך ואי אתה מוציא כל העיר כולה לשערך, וכן הוא ברמב"ם פ"ד מהל' עכו"ם ה"ג אין דנין עיר הנדחת אלא בבי"ד של ע"א שנאמר והוצאת וכו' יחידים נהרגין בבי"ד של כל שער שער ואין המרובים נהרגין אלא בבי"ד הגדול בלבד עכ"ל, מבואר מכ"ז שהדין שצריך ע"א הוא דין בהריגה שצריך ע"א והיינו רק בגמ"ד, וא"כ קבלת עדות אף דהוי תחילת דין מ"מ א"צ ע"א.

ועוד נראה לבאר דקבלת העדות לא הוי קבלת עדות של עיר הנדחת אלא הוי קבלת עדות על דיני נפשות גרידא, דכן הוא הגדר בדין עיה"נ דבהצטרפות חיובי מיתה של כל אנשי העיר נעשה עי"ז דינם לדין עיה"נ, וא"ש דא"צ קבלת עדות בבי"ד של ע"א.

משנה מסכת אבות פרק ג

רבי חלפתא איש כפר חנניה אומר עשרה שיושבין ועוסקין בתורה שכינה שרויה ביניהם שנאמר (תהלים פ"ב) אלהים נצב בעדת אל ומנין אפילו חמשה שנאמר (עמוס ט') ואגודתו על ארץ יסדה ומנין אפילו שלשה שנאמר בקרב אלהים ישפוט ומנין אפילו שנים שנאמר (מלאכי ג') אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע וגו' ומנין אפילו אחד שנאמר (שמות כ') בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך:

ר' עובדיה מברטנורא מסכת אבות פרק ג משנה ו

עשרה שהיו יושבים בדין - גרסינן:

בעדת אל - ואין עדה פחותה מעשרה, שנאמר במרגלים (במדבר י"ד) עד מתי לעדה הרעה הזאת, יצאו יהושע וכלב, הרי עשרה:

ומנין אפילו חמשה שנאמר בקרב אלהים ישפוט - שלשה דיינים ושני בעלי דינים:

ומנין אפילו שלשה שנאמר ואגודתו על ארץ יסדה - האש והאור והמים שהם שלשה, על ארץ יסדה, על יסוד הארץ הם מקיפים. הרי לך ששלשה קרויין אגודה. אי נמי, מצינו שלשה קרוין אגודה, אגודת אזוב שהם שלשה קלחים. ויש ספרים שכתוב בהן ומנין אפילו חמשה שנאמר ואגודתו על ארץ יסדה, שאדם אוגד בידו אחת שיש בה חמש אצבעות, וכלל אצבעות שביד קרויין אגודה. ובראש המקרא הוא אומר, הבונה בשמים מעלותיו, כלומר השכינה שהיא בשמים יורדת למטה לארץ כשיש שם אגודה עוסקים בתורה. ומנין אפילו שלשה שנאמר בקרב אלהים ישפוט, שהדיינים הם שלשה:

כי נטל עליו - לשון סכך. תרגום וסכות, ותטל, כלומר שהשכינה סוככת עליו:

תלמוד בבלי מסכת סוכה דף מה עמוד ב

והאמר אביי: לא פחות עלמא מתלתין ושיתא צדיקי דמקבלי אפי שכינה בכל יום, שנאמר אשרי כל חוכי לו - ל"ו בגימטריא תלתין ושיתא הוו!

ויקרא פרק ד, יג-טו

(יג) וְאִם כָּל עֵדֶת יִשְׂרָאֵל יִשְׁגּוּ וְנִעְלַם דְּבַר מַעֲיָה הִקְהֵל וְעָשׂוּ אַחַת מִכָּל מִצְוֹת יִקְוֶה אֲשֶׁר לֹא תַעֲשִׂינָה וְאָשָׁמוּ: (יד) וְנוֹדְעָה הַחֲטָאתָ אֲשֶׁר חָטָאוּ עָלֶיהָ וְהִקְרִיבוּ הִקְהֵל פֶּרֶךְ בֶּן בָּקָר לְחֲטָאתָ וְהִבְיֵאוּ אֹתוֹ לִפְנֵי אֱהֱל מוֹעֵד: (טו) וְסָמְכוּ זָקְנֵי הָעֵדָה אֶת יְדֵיהֶם עַל רֹאשׁ הַפָּר לִפְנֵי יִקְוֶה וְשָׁחַט אֶת הַפָּר לִפְנֵי יִקְוֶה:

תרגום המיוחס ליונתן - תורה ויקרא פרק ד פסוק טו

וְיִסְמְכוּן תְּרִיסָר סָבִי כְּבִישָׁתָא דְּמִתְמַנִּין אֲמִרְבּוּלִין עַל תְּרִיסָר שְׁבָטָא יֵת יְדֵיהוֹן בְּתוֹקְפָא עַל רִישׁ תוֹרָא וְיִבּוֹס טְבָחָא יֵת תוֹרָא קָדָם יי:

רשימות שיעורים הגר"ד סולובייצ'יק סנהדרין ב.

ומ"ש דאין ב"ד של כ"ג דן ד"נ אלא בזמן שב"ד הגדול במקומן בלשכת הגזית וי"ל דבאמת מעיקר הדין בעי ב"ד של ע"א לדון דיני נפשות והא דדיינין להו בכ"ג הוא משום דב"ד של כ"ג הם באי כוחם של הב"ד הגדול דב"ד הגדול נותנין רשות לב"ד של כ"ג לדון ד"נ וב"ד של כ"ג דנים ד"נ מכח הרשות של ב"ד הגדול ונראה דמשו"ה תני במשנה אין עושין סנהדראות אלא עפ"י ב"ד של ע"א דב"ד הגדול הם ממנין את הב"ד של כ"ג ונותנין להם רשות לדון ד"נ וזה דומה לדין קדה"ח דב"ד הגדול נותנין רשות לב"ד של ג' לעשות.

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת סוטה פרק ז

כתיב איש אחד לשבט על דעתיה דרבי עקיבא דו אמר לשוננו רבויים הן עשרים וארבעה היו ששה עשר באשכול ושמונה בתאנים ורמוני ובנושא כלים. ועל דעתיה דרבי ישמעאל דהוא אומר לשונות כפולין הן שנים עשר היו שמונה באשכול וארבעה בתאנים ורימוני ובנושא כלים. על דעתיה דרבי ישמעאל טורטורין על דעתיה דר' עקיבא טורטורין וטורטורין טורטורין.

במדבר פרק יג, ב

שָׁלַח לָהּ אַנְשִׁים וַיָּתְרוּ אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אָנֹכִי נָתַן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אֶחָד אֶחָד לְמִטָּה אֲבֹתָיו תִּשְׁלַחוּ כָל נָשִׂיא בָהֶם.